

УДК 338.484:477.84

Нещадим Л.М.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманського національного університету садівництва***Тимчук С.В.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманського національного університету садівництва***Кожухівська Р.Б.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманського національного університету садівництва***Neshchadym Lydmila***Candidate of Sciences (Economic), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism
and Hotel and Restaurant Affairs,
Uman National University of Horticulture***Тимчук Svitlana***Candidate of Sciences (Economic), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism
and Hotel and Restaurant Affairs,
Uman National University of Horticulture***Kozhukhivska Raisa***Candidate of Sciences (Economic), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism
and Hotel and Restaurant Affairs,
Uman National University of Horticulture*

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

ECOLOGICAL TOURISM AS BASIS FOR EFFICIENT DEVELOPMENT OF TOURIST BUSINESS IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто поняття відносно не порушених природних територій із метою вивчення і дослідження природи та супутніх культурних пам'яток, досліджено головні принципи екологічного туризму. Проаналізовано екотуристичні ресурси, використання яких поряд зі зростаючим попитом на туристичні послуги закономірно сприятиме інтенсифікації розвитку інфраструктури та територіальній організації екотуристичної діяльності. Обґрунтовано найважливіші завдання екоорієнтованого туризму. Встановлено, що екологічний ризик являє собою ймовірність виникнення несприятливих ефектів для існування екосистем та життєдіяльності суспільства, у тому числі й для здоров'я населення, внаслідок антропогенного тиску на довкілля або впливу природних чинників. Подано основні напрями розвитку екологічного туризму в Україні, що суттєво підвищить екологічну свідомість як туристів, так і місцевих мешканців. Обґрунтовано проблематику туристичного користування рекреаційними територіями та об'єктами природно-заповідного фонду України.

Ключові слова: туризм, екологічний туризм, забруднені території, культурні пам'ятки, екологія, екологічний туризм, інфраструктура, екотуристична діяльність.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрено понятие относительно ненарушенных природных территорий с целью изучения и исследования природы и сопутствующих культурных памятников, исследованы основные принципы экологического туризма. Проанализированы экотуристические ресурсы, использование которых

наряду с растущим спросом на туристические услуги закономерно будет способствовать интенсификации развития инфраструктуры и территориальной организации экотуристической деятельности. Обоснованы важнейшие задачи экоориентированного туризма. Установлено, что экологический риск представляет собой вероятность возникновения неблагоприятных эффектов для существования экосистем и жизнедеятельности общества, в том числе и для здоровья населения, в результате антропогенного давления на окружающую среду или воздействия природных факторов. Представлены основные направления развития экологического туризма в Украине, что существенно повысит экологическое сознание как туристов, так и местных жителей. Обоснована проблематика туристического пользования рекреационными территориями и объектами природно-заповедного фонда Украины.

Ключевые слова: туризм, экологический туризм, загрязненные территории, культурные достопримечательности, экология, экологический туризм, инфраструктура, экотуристическая деятельность.

ANNOTATION

Ecological tourism is a promising type of tourism, which is constantly gaining momentum. The number of its adherents is steadily increasing worldwide, and environmental activities have gained momentum. The further development of this type of tourism is associated with very attractive prospects for restructuring the economy, which stimulates the growth of other industries. The aim of the study is to highlight the main issues and aspects of Ukraine's environmental tourism development, study, analyze and

evaluate the use of tourism resources and formulate a strategy for using the ecological component of Ukraine's resource potential for the development of environmental tourism. It was established that ecological risk is a probability of adverse effects on the existence of ecosystems and life of society, including for public health, as a result of anthropogenic pressure on the environment or the impact of natural factors. Ecological tourism in Ukraine began to develop not so long ago, but today many tour market participants are offering their product with the prefix "eco". The main provisions of ecotourism are the desire to enjoy the journey through the natural environment, communicating with nature, familiarizing with local color, regional ethnic features, preserving the integrity of ecosystems. The main recreational resource of ecological tourism is nature. Such tourism is usually carried out in recreational areas, in protected areas, arboreta, nature reserves, nature parks, regional landscape parks, artificially created objects - botanical gardens and zoological parks, dendrological parks and parks, monuments of garden architecture, the nature of the national and local significance, as well as in the territories and objects that perform both environmental and economic functions. The problem of tourist use of recreational territories and objects of the nature reserve fund of Ukraine is connected with the fact that on the one hand, these standards of the unchanged nature man must be carefully guarded, on the other hand, under the conditions of the modern socio-economic crisis, these objects are a potential source of significant financial resources. But in national and regional landscape parks, tourism is a profile of activity.

Key words: tourism, ecotourism, contaminated territories, cultural monuments, ecology, ecological tourism, infrastructure, ecotourism activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Екологічний туризм – це перспективний вид туризму, що постійно набирає темпів розвитку. Чисельність його прихильників безперервно зростає в усьому світі, а екологічна діяльність набула динамічного розвитку. Подальший розвиток даного виду туризму пов'язують із досить привабливими перспективами перебудови економіки, що стимулює зростання інших галузей: транспорту, зв'язку, торгівлі, будівництва, сільського господарства, виробництва товарів широкого споживання тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Обґрунтування засад екологічного туризму здійснено у працях сучасних українських економіко-географів: О. Бейдика, М. Дністрянського, О. Любіцевої, М. Мальської, П. Масляка, Я. Олійника і західних дослідників: М. Біржакова, Д. Гетца, Ф. Котлера, Дж. Холлоуея. Теоретичну базу дослідження екологічного туризму становлять праці з проблем формулювання термінології, структури та функцій даного виду туризму Л. Кияновської, М. Мальської, М. Шведа; теоретичних положень екологічного туризму, а також регіональних особливостей туризму України – О. Любіцевої, М. Мальської, П. Масляка, І. Смаля, М. Рутинського та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення основних проблем та аспектів розвитку екологічного туризму України, дослідження, аналіз й оцінка використання туристичних ресурсів і форму-

лювання стратегії використання екологічного складника ресурсного потенціалу України для розвитку екологічного туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Екологічний туризм в Україні сьогодні є найперспективнішим видом туризму. Він охоплює та поєднує в собі велику кількість циклів туристичних занять: оздоровчих, розважальних, пізнавальних, контакт із природою тощо.

Основними положеннями екологічного туризму є бажання отримати задоволення від подорожі природним середовищем, спілкування з природою, ознайомлення з місцевим колоритом, регіональними етнічними особливостями, збереження цілісності екосистем. Основним рекреаційним ресурсом екологічного туризму виступає природа. Такий туризм зазвичай проводиться на рекреаційних територіях, у заповідних зонах, дендропарках, заказниках, природних парках, регіональних ландшафтних парках, штучно створених об'єктах: ботанічних садах і зоологічних парках, дендрологічних парках та парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва, пам'ятках природи загальнодержавного та місцевого значення, а також на територіях і об'єктах, що виконують як природоохоронну, так і господарську функцію [6].

Екотуризм охоплює різні види туризму: краєзнавчий, відпочинковий, пригодницький та ін. за умови, що особа, яка бере участь в екологічній екскурсії, свідомо не втручається у природні екосистеми, виражаючи повагу до оточуючого середовища і культури місцевих мешканців, а її туристичні видатки поповнюють фонди охорони природи та місцевого населення.

Екотуризм підвищує екологічну свідомість як туристів, так і місцевих мешканців, які, побачивши зацікавленість регіоном, починають більше цінувати природні багатства і брати участь в їх охороні. Екологічний туризм забезпечує кошти на підтримку охоронних програм, догляд парків, видання карт та брошур.

Екотуризм має низку особливостей, які в сукупності відрізняють його від масового туризму. Подорож до природних територій здійснюється порівняно невеликими групами. Мотивація туристів полягає у потребі спілкування з природою, прагненні отримати естетичне і моральне задоволення від неї, побачити унікальні ландшафти. Ще однією особливістю екотуризму є екологічна свідомість подорожуючих. Туристи готові на деякий час забути про вигоди цивілізації, можливо, навіть тимчасово відмовитися від певних звичок заради підтримання довкілля у належному стані. Крім того, екотуризм передбачає певну екологічну освіту в комплексі з глибоким пізнанням пам'яток природи, архітектури, культурних особливостей місцевого населення.

Екологічний туризм в Україні почав розвиватися не так давно, але сьогодні вже багато учасників туристичного ринку пропонують свій продукт із префіксом «еко». Проте слід визна-

ти, що далеко не кожен із них усвідомлює класичне розуміння терміна «екотуризм», в основі якого не лише відпочинок на природі, а й освітній складник, свідомість туристів та ключова роль місцевої культури. Одним із завдань Української асоціації активного та екологічного туризму є формування спільного бачення явищ і процесів українського туристичного середовища учасниками Асоціації для ефективнішої співпраці, поліпшення якості послуг і розвитку галузі.

Одними з привабливих місць для сучасного екотуриста виступають старовинні будівлі, замки, монастирі, етнічні садиби, адже цей вид туризму включає в себе ознайомлення не лише з красою природних об'єктів, а й із різноманітністю культур, релігій. Окрім того, метою екологічного туру можуть виступати регіони з порушеною екологічною ситуацією (з метою отримання певних екологічних знань) [1; 4]. Щодо заповідників, то відвідання цих територій у цілому заборонене, але в окремих випадках на невеликих ділянках дозволяється проведення деяких форм туристичної діяльності, виключно організованої, з пізнавальною метою, шляхом обладнання та організації роботи екологічних стежок, музеїв природи, проведення екологічних фестивалів.

Проблематика туристичного користування рекреаційними територіями та об'єктами природно-заповідного фонду України пов'язана з тим, що, з одного боку, ці еталони незмінної людської природи повинні ретельно охоронятися, з іншого – за умов сучасної соціально-економічної кризи саме ці об'єкти є потенційним джерелом отримання значних фінансових коштів. А от у національних і регіональних ландшафтних парках туризм є профільним видом діяльності.

Найважливіші завдання екоорієнтованого туризму [3; 4]:

- мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище;
- екологічне просвітництво виробників і споживачів турпродуктів;
- формування умов для сталого розвитку туризму.

Екологічно орієнтовані види туризму розрізняються за:

- рівнем утручання людини у природне середовище;
- рівнем активності та програмою дозвілля.

При цьому вони мають такі спільні ознаки [5]:

- 1) формування обізнаності споживачів про багатство місцевих ресурсів;
- 2) шанобливе та відповідальне ставлення до природного середовища;
- 3) мінімізація негативного впливу на середовище, а також його підтримка;
- 4) урахування потреб та інтересів туристів і місцевого населення й поліпшення їхнього добробуту;
- 5) створення відповідних умов для комфортного та цікавого відпочинку;

6) забезпечення економічних і соціальних результатів діяльності підприємства.

Екологічний ризик являє собою ймовірність виникнення несприятливих ефектів для існування екосистем та життєдіяльності суспільства, в тому числі й для здоров'я населення, внаслідок антропогенного тиску на довкілля або впливу природних чинників [4; 6].

Оцінювання екологічного ризику за сучасного стану i -го компонента навколишнього природного середовища визначається функцією [2; 7]:

$$P_{ci} = f_i(K_{ci}, H_{ci}),$$

де K_{ci} – сучасний стан i -го компонента навколишнього природного середовища;

H_{ci} – сучасний рівень антропогенного тиску на i -й компонент навколишнього природного середовища.

Екологічний ризик погіршення стану атмосферного повітря визначається так [2]:

$$P_A = f(A_b(b=1, N_A), H_{A_k}(k=1, N_{H_A})),$$

де A_b – комплексна оцінка сучасного стану атмосферного повітря за N_A -тою кількістю b -тих показників;

H_{A_k} – інтегральна оцінка сучасного рівня антропогенного навантаження від впливу негативних чинників на атмосферного повітря за N_{H_A} -тою кількістю b -тих показників.

Екологічний ризик для водних екосистем визначається так [3; 8]:

$$P_G = f(G_v(v=1, N_G), H_{G_m}(m=1, N_{H_G})),$$

де G_v – комплексна оцінка сучасного стану поверхневих вод за N_G -тою кількістю v -тих показників;

H_{G_m} – інтегральна оцінка сучасного рівня антропогенного навантаження на водні екосистеми за N_{H_G} -тою кількістю v -тих показників.

Екологічний ризик погіршення стану ґрунтів визначається за формулою [2; 5]:

$$P_S = f(S_d(d=1, H_S), H_{S_l}(l=1, N_{H_S})),$$

де S_d – комплексна оцінка сучасного стану ґрунтів за N_S -тою кількістю d -тих показників;

H_{S_l} – інтегральна оцінка сучасного рівня антропогенного навантаження на ґрунти за N_{H_S} -тою кількістю l -тих показників.

Екологічний ризик порушення стійкості природних екосистем від радіаційного забруднення визначається за формулою [2; 5]:

$$P_R = f(R_a(a=1, H_R), H_{R_m}(y=1, N_{H_R})),$$

де R_a – комплексна оцінка сучасного стану радіаційного забруднення території за N_R -тою кількістю a -тих показників;

H_{R_m} – інтегральна оцінка сучасного рівня антропогенного впливу радіаційного забруднення за N_{H_R} -тою кількістю y -тих показників.

Досягнення критичного стану (K_{ki}) i -го компонента навколишнього природного середовища, за якого відбувається розвиток деградаційних процесів та порушення стійкості екосистеми, може відбутися за декількома сценаріями. По-перше, коли сучасний стан екосистеми знаходиться поблизу критичного, тоді навіть невеликий антропогенний тиск (H_i) може

Таблиця 1

Порівняльна характеристика зеленого та сільського туризму

Базові поняття для порівняння	Особливості кожного з видів туризму		Спільні риси
	зеленого	сільського	
Мета туристичної подорожі	Спілкування з природою, спокійний сімейний відпочинок	Знайомство з сільською місцевістю, з традиціями, побутом	Відпочинок від роботи, людей, зміна місця перебування
Місце відпочинку	Рекреаційна зона, природа далеко від міста, екологічна зона	Сільська місцевість (населений пункт)	Розміщення на території чи недалеко від населеного пункту
Основна туристична послуга	Розміщення в закладі розміщення на рекреаційній території	Розміщення в агрооселі	Номерний фонд може бути розрахований на різний рівень комфорту
Додаткова туристична послуга	Зазвичай входить перелік послуг, які надають безпосередньо на території розміщення	Додаткові послуги надаються в межах туристичної інфраструктури	Розміщення, харчування, організація дозвілля та розважальних заходів

призвести до інтенсивного розвитку деградаційних процесів; по-друге, коли антропогенний тиск перевищує допустимі обсяги [3; 5].

Для більш детального оцінювання екологічного ризику необхідно врахувати здатність екосистеми до самовідновлення, віддаленість екосистеми від джерела тиску, тривалість впливу чинників антропогенного тиску тощо. Тоді ризик порушення стійкості *i*-го компонента екосистеми може бути виражений функцією [4; 7]:

$$P_i = f(K_{ki}, r, t, N_i, L),$$

де K_{ki} – критичний стан *i*-го компонента навколишнього природного середовища;

r – віддаленість екосистем від джерел тиску;

t – час, за який екосистема досягне критичного стану;

L – здатність екосистеми до самовідновлення від негативного ефекту антропогенного тиску N_i .

Аналіз та оцінка екологічного ризику в розрізі територій України здійснюється під час прийняття узагальнених управлінських рішень. Більш детальне оцінювання екологічного ризику може проводитися за умови достатньої кількості даних щодо здатності екосистеми до самовідновлення від антропогенного тиску на основі аналізування негативних ефектів і чинників прогнозованої негативної дії, рівнів можливих впливів шкідливих речовин і випромінювань, тривалості їхнього впливу, масштабів їх розповсюдження з урахуванням ландшафтних і метеорологічних умов [4].

Сумарний екологічний ризик погіршення стану природних екосистем визначається за формулою [5]:

$$P_{\text{сум}} = 1 - (1 - P_A)(1 - P_G)(1 - P_S).$$

Із усіх досліджуваних видів екоорієнтованого туризму найближчими за вищенаведеними ознаками є сільський та зелений туризм, чим пояснюється їх ототожнення, що часто зустрічається в літературі.

У науковій літературі зелений та сільський туризм часто ототожнюються в єдине поняття. Проте є певні відмінності між ними (табл. 1).

За даними табл. 1, основними відмінностями між двома видами туризму є:

- мета подорожі;
- територіальне розміщення всього асортименту послуг, особливості їх надання;
- особливості розміщення в номерах.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, на основі узагальненого дослідження Україна володіє достатніми екотуристичними ресурсами, використання яких поряд зі зростаючим попитом на туристичні послуги закономірно сприятиме інтенсифікації розвитку інфраструктури та територіальній організації екотуристичної діяльності. Для розвитку екотуризму в Україні необхідні [5]:

- врегулювання законодавчої бази щодо здійснення екологічного контролю;
- дотримання стандартів з екологічної безпеки;
- встановлення нормативів використання і споживання природних ресурсів території;
- екологічний розвиток рекреаційних територій;
- охорона природного середовища;
- створення позитивного туристичного іміджу України;
- надання інформації про український екотуризм закордонному споживачеві;
- удосконалення маркетингової політики у сфері екотуризму;
- розвиток виставково-ярмаркової діяльності в галузі екотуризму;
- дотримання ресурсоощадних технологій, що сприяють екологічному ставленню до природи, її охорони та збереження;
- створення пільгових умов діяльності для туристичних організацій та підприємств, які займаються екотуризмом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Європейський центр екотуризму і агротуризму : вебсайт. URL: <http://www.eceaf.nl> (дата звернення: 29.05.2019).
2. Тадра А.М., Дробішер Г.С. Ринок зеленого туризму в Україні: особливості, тенденції і фактори, що гальмують його розвиток. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository* : вебсайт. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/nt>

- b/13381/1/%D0%A2%D0%B0%D0%B4%D1%80%D0%B0.pdf (дата звернення: 06.06.2019).
3. Кручек О.А. Екологічний туризм як важливий чинник сталого розвитку туристичної галузі (праксеологічний аспект). *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія «Філософські науки»*. 2010. Вип. 8. С. 144–158.
 4. Пазенок В.С. Філософія туризму в системі філософського знання. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія «Філософські науки»*. 2010. Вип. 8. С. 7–22.
 5. Tymchuk S.V., Neshchadym L.M. Cluster analysis of the effectiveness of tourist companies in Ukraine. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2017. Вип. 15. Ч. 2. С. 136–141.
 6. Сорокіна Г.О. Екологічний туризм : навчальний посібник. Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. 206 с.
 7. Шумлянська Н.В. Екотуризм як форма долучення до природної та культурної спадщини. *Культура України*. 2014. Вип. 47. С. 108–115.
-
- REFERENCES:**
1. European Center for Ecotourism and Agro-tourism : Web site. URL: <http://www.eceaf.nl> (accessed: 29 May 2019).
 2. Tadra A.M., Drobyshev G.S. Market of green tourism in Ukraine: features, trends and factors hindering its development *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository* : Web site. URL: [/http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13381/1/%D0%A2%D0%B0%D0%B4%D1%80%D0%B0.pdf](http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13381/1/%D0%A2%D0%B0%D0%B4%D1%80%D0%B0.pdf) (accessed: 29 May 2019).
 3. Kruchek O.A. (2010) Ecological tourism as an important factor in the sustainable development of the tourism industry (praxeological aspect). *Scientific notes of the Kyiv University of Tourism, Economics and Law. Series: philosophical sciences*. Issue 8. P. 144-158. (in Ukrainian)
 4. Pazenok V. S. (2010) The Philosophy of Tourism in the System of Philosophical Knowledge. *Scientific Notes of the Kyiv University of Tourism, Economics and Law. Series: philosophical sciences*. Issue 8. P. 7-22. (in Ukrainian)
 5. Tymchuk S.V., Neshchadym L.M. (2017) Cluster analysis of effectiveness of tourist companies in Ukraine. *Scientific herald of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy*. Issue 15, part 2. P. 136-141. (in Ukrainian)
 6. Sorokina G.O. (2013) Ecological tourism: teaching. manual : The state shut up «Lugan. nats UN name of Taras Shevchenko». Lugansk: View of DZ «LNU named after Taras Shevchenko», 206 p. (in Ukrainian)
 7. Shumlyans'ka N.V. (2014) Ecotourism as a Form of Incorporation into Natural and Cultural Heritage. *Culture of Ukraine*. Vip. 47. P. 108-115. (in Ukrainian)